

РАЗГОВОРНАТА ЛЕКСИКА ЗА ЧАСТИ НА ЧОВЕШКОТО ТЯЛО В БЪЛГАРСКИЯ И В ПОЛСКИЯ ЕЗИК

Петър Сотиров

Университет „Мария Кюри-Склодовска“ – Люблин (Полша)

Резюме. Обект на изследване е разговорната лексика в българския и в полския език от тематичната област 'части на човешкото тяло'. Целта е да се разгледат в съпоставителен план основните номинационни похвати за образуване на езиковите единици в двата езика. Езиковият материал се състои от разговорни лексеми, ексцерпирани от български и полски лексикографски източници, каталози и от реалната езикова практика. Оказва се, че основното средство за номинация и в двата езика е вторичната номинация. Присъстват и немалко заемки от чужди езици. Словообразуването също се използва, преди всичко като помощно средство. Анализът разкрива значителни прилики, но и интересни разлики между двата езика в изследваната област.

Ключови думи: български език; полски език; разговорна лексика; части на тялото

Темата за разговорността не е нова за българското езикознание, но в последните няколко десетилетия, белязани с навлизането на разговорните елементи на езика в по-широки сфери на живота, тя стана особено актуална. В българската научна литература с право се отбелязва, че колоквиализацията е една от основните съвременни езикови тенденции (Krumova-Tsvetkova et al., 2013: 328), но все пак публикациите в областта на разговорната лексика, която беше в основата на т.нар. „стилистична революция“ в езика ни след 1989 г. (Videnov, 1997: 155), не са много. Определено „длъжници“ спрямо разговорната лексика си остават авторите на учебници по български език, както и специалистите по методика на преподаването на български език като роден и като чужд, за които разглеждането на тази лексика в лингводиактичен аспект е по-скоро изключение (Videnov et al., 1996).

Още по-малко са изследванията на българската разговорна лексика в съпоставка с други езици. Така например традиционно публикациите от областта на българо-полското съпоставително езикознание са посветени предимно на граматиката на двата езика, а изследванията в областта на лексиката зае-

мат значително по-скромно място.¹⁾ Едва в последните години се наблюдава по-голям интерес към лексиката на българския и полския език, например във връзка с изследването на езиковата картина на света (Gugulanova, 2009; Popova, 2009; Stancheva, 2017) също към неологизмите в двата езика (Satoła-Staśkowiak, 2015; Blagoeva, 2016; Kolkovska & Blagoeva, 2016). Все пак сред полско-българските изследвания почти липсват такива, които са посветени специално на разговорната лексика, е неоснователно, като се има предвид голямото количество разговорни лексеми, тяхното широко място в съвременната ежедневна комуникация, а също и фактът, че както в България, така и в Полша разговорният стил се смята за централен сред стиловете и за източник на ценна информация от когнитивен и национално-културен характер.²⁾

Със сигурност изследването на българско-полските успоредици в областта на разговорната лексика би разкрило както прилики, така и интересни различия, отразяващи различните исторически, географски и социокултурни условия, в които са се развивали двата славянски езика. Може да се каже, че различията, които при съпоставката на двата езика се проявяват като езикови асиметрии, породиха някои сериозни трудности в областта на преводния процес от единия на другия език³⁾, особено в последните години, например при превода на разговорните изрази в художествени и публицистични текстове. Затова обръщането на по-сериозно внимание на разговорната лексика на двата езика в съпоставителен план, както и подготовката на двуезични лексикални справочници смятаме за актуален проблем.⁴⁾

Не е възможно в една публикация да бъде разгледан целият обем от разговорна лексика, която обхваща най-разнородни области на живота, затова тук обект на описание ще бъде само една тематична група – названията на частите на човешкото тяло, които в умален вид представят българо-полските успоредици в областта на цялата разговорна лексика. Целта на изследването е да се разгледат в съпоставителен план основните номинационни похвати, чрез които изследваните разговорни единици са се появили в двата езика, да се установят приликите и отликите и с това да се обогати знанието за двата езика в една сравнително слабо изследвана сфера.⁵⁾

При подбора на езиковия материал сме се придържали към приетото в България понятие за *книжовно-разговорен език*, под което се разбира „речта на интелигенцията в неофициалните сфери на общуване – първичните групи и агрегатите“ (Videnov, 2000: 162), следователно част от неофициалната лексика е останала извън обсега на изследването, например тази, която всеобщо е смятана за жаргонна и вулгарна. Все пак са взети предвид някои особено разпространени изрази от жаргона, който в годините на промяна, наред с ориенталната лексика, се оказва един от основните източници за обогатяване на разговорната лексика (Videnov, 2000: 156). Извори за езиковия ни материал са предимно български и полски тълковни речници, от които са взети лексикал-

ните единици с квалификатор 'разговорен', но са използвани и други източници, например каталози и примери от живата разговорна реч.⁶⁾

Обект на изследването са общо около 100 лексеми, разпределени почти поравно в двата езика.⁷⁾ Те назовават различни части на човешкото тяло и са разпределени в няколко тематични групи лексеми, чийто състав в количествено отношение бележи различия. Така например и в двата езика съществува сравнително голям брой разговорни лексеми във връзка със значенията: 'глава', 'лице, уста', 'задна, седалищна част', 'женски гърди', 'корем'. С по-голямо количество разговорни лексеми в българския език се изразяват значенията 'ушна' и 'бедро', а в полския език повече лексеми се забелязват във връзка със значенията 'уста', 'нос', 'ръка, длан'. Забелязва се също непълна симетрия по отношение на състава на групата назовани извънезикови обекти в двата езика. Така например в българския език са налице разговорни лексеми за 'ушна' (*бърна, джука, джуна*), за 'гърло, гръклян' (*гръцмил*), 'дроб' (*джигер*) и за 'междукрачие, слабини' (*чатал*), каквито в полския език не са открити. Обратно, в полския език съществуват разговорни лексеми за 'добре развит мъжки гръден кош' (*klata*), за 'език' (*ozor*), за 'сърце' (*potka*), за 'човешка кръв' (*farba*), за 'белег под формата на тъмно петно по тялото' (*myszka*) и за 'гънки мазнина под кожата' (*sadło*), каквито не се срещат в българския език.

Пример за асиметрия представяват също случаите, в които в рамките на определено по-общо значение функционират лексеми с различни в двата езика допълнителни семантични нюанси. Така например за значението 'коса', във връзка с което в българския език са възникнали разговорни лексеми като *калипсо* ('коса права и равно подстригана') и *метла* ('коса проскубана, избеляла от изрусяването'), в полския език не се срещат разговорни еквиваленти. В същото време, полска специфика са лексеми като *želboy, igielka, rusztowanie* ('подредена и фиксирана с гел мъжки тип прическа'), *kudły, pióra* ('коса дълга, разрошена, заплетена'), *klaki* ('коса мръсна, сплъстена, залепена'). Също така по отношение на значението 'нос' се забелязва интересна асиметрия, която се изразява във факта, че в полския език се срещат няколко разговорни лексеми, изразяващи общото значение, напр. *kichawa, niuch, kluk*, както и няколко лексеми със значението 'нос голям, дълъг, крив': *kinol, kulfon, nochal, truskawa*. В българския език се срещат разговорни лексеми само за второто значение, напр. *клюн, клювка*. Всички тези случаи на асиметрия са едно от свидетелствата за различната перцепция и таксономия от страна на носителите на двата езика на обектите от заобикалящата действителност и на техните признаци.

С малки изключения описваните тук разговорни лексеми се отнасят до извънезикови обекти, които с някои от свойствата си, според автора на съобщението, излизат извън представите за нормалност. Така например лексемите за 'глава' изразяват най-вече значението 'голяма глава', за нос – 'голям, дълъг, крив нос', за женски гърди – 'прекалено големи или прекалено малки гърди',

за корем – 'голям корем', за коса – 'коса несресана, разхвърляна, изхабена и пр.' и т.н. Във връзка с това характерно за тези названия е, че в семантичната си структура съдържат не само описващи, но също интерпретиращи⁸⁾ компоненти, изразяващи оценъчност по отношение на назоваваните референти. Тази оценъчност се представя от богатата гама конотации, сред които ирония, пренебрежителност или грубо отношение и също така, макар и по-рядко, лека закачка, шеговитост, дори галовност. Българските и полските разговорни лексеми, представляващи названия на части на човешкото тяло, възникват според познатите ни основни механизми за езикова номинация, каквито са заемаването от чужди езици, словообразователната деривация и вторичната номинация. В рамките на всеки един от тези механизми се използват такива конкретни похвати, чрез които в езика се появяват лексеми, предназначени за неофициалната сфера на общуване и изразяващи определена оценъчност, както и съответната на комуникативното намерение конотация.

На фона на казаното по-горе е напълно логично, че при разглежданите тук разговорни лексеми, както в българския, така и в полския език, най-голяма част от тях е възникнала по пътя на вторичната номинация, преди всичко чрез метафоризация. От класическите разработки в областта на метафората се знае, че значителна част от нашата ежедневна понятийна система има метафоричен характер (Lakoff & Johnson, 1988: 186), а що се отнася до разговорните метафори, те са „идеалната съвкупност от езикови данни, въз основа на които може да се реконструира начинът на мислене на носителите на езика за света, за заобикалящата действителност (преводът мой, П. С.)“ (Tokarski, 1991: 144). Известно е също, че в аксеологичен план езиковите метафори следват един антропоцентричен модел, в който елементите на заобикалящата действителност са подредени в йерархичен строй във вида *Предмети – Растения – Животни – Човек – Бог*, като преносът на название на елемент от по-ниско равнище като название на елемент от по-високо равнище съдържа отрицателна оценка, а метафората в обратна посока е изразител на положителна оценка (Krzeszowski, 1997, in: Gudavichyus', 2004: 196). Този модел се проявява и при изследваната тук разговорна лексика.

Сред разговорните названия на частите на човешкото тяло значителна част представляват *зоометафори*, т.е. названия на части на тялото на животно, пренесени върху човешки органи. Тук могат да се открият редица прилики между названията в двата езика. Така например лексемите с преносно значение 'лице, уста' и в двата езика са първични наименования на предната част на главата на животно: бълг. *морда*, *муцуна*, пол. *morda*, *pysk*, както и лексеми с първично значение 'уста на птица': бълг. *човка*, пол. *dziób*. Подобни са също и номинациите за 'уста', които и в двата езика имат първично значение 'издадена предна долна част от главата на животно с нос и устата, обикн. на 'свиня': бълг. *зурла*, пол. *ruj*. Прилики могат да се открият също в номинациите за 'ръка' или 'едра и груба човешка длан': бълг. *лапа*, пол. *lapa*, които са базирани върху първичното

значение 'стъпало на некопитно животно', за 'корем': бълг. *търбух*, пол. *bebecz* 'корем на животно'⁹⁾, за 'черва, вътрешности': бълг. *дреболии*, пол. *bebeczy, flaki, kiszka*, за някои видове прическа, напр. бъл. *кукуругу*, пол. *kukuruki*, за 'задна част, седалище': бълг. *трътка*, пол. *kuper* ('задната част на птичето тяло') и др.

Сред зоометафорите в двата езика могат да се открият и някои интересни различия. Споменато беше, че в българския език функционира разговорна лексема от зоометафоричен характер за 'устна' *бърна* ('устна на животно'), каквато липсва в полския език. Интересна асиметрия се забелязва също при названията за 'голям, крив, неудобен нос'. В българския език са метафоризирани названия с първично значение 'уста на птица': *клюн, клюв*, а в полския език за това значение са използвани не зоонимични, а друг тип метафори, за които ще стане дума по-надолу. Обратното се забелязва при изразяване на значението 'голямо стъпало', за което в полския език функционират зоометафорите *kopyto* 'рогово образуване по пръстите на някои животни' и *pletwy* 'перки на риби', а в българския език са използвани друг тип метафорични изрази. Различия от този тип се наблюдават и при названията на някои разновидности прическа или изглед на косата, например в полския език лексемата за: 'кичур коса, спуснат отпред на челото' *grzywka* < *grzywa*, бълг. *грива*, букв. *гривичка* (бълг. разг. *перчем*); 'дълга, разрошена, заплетена коса' *pióra*, бълг. *пера*. От друга страна, в българския език за 'твърда, гъста коса (брада)' се използва зоометафората *четина* 'твърди косми на свиня или друго животно', а в полския език за това значение разговорна лексема не е открита. Други различия се отнасят до наличието в полския език на такива зоометафори като: *leb* (също и *lepetyna*) с първично значение 'глава на голямо животно' с преносно разговорно значение 'голяма глава', *kopara* (< prsl. **kopati* 'удрям с крак, с копито; греба, рия, изхвърлям земя' (бълг. *копая*) и *paszcza* 'устната яма на опасно животно' (бълг. *паст*) с разговорно значение 'уста'; *zad* 'частта от тялото на голямо животно, намираща се между гърба и задните крайници; задница' с разговорно значение 'задна, седалищна част', *kły* 'зъби на хищник' за 'зъби, челюст на човек', *myszka* 'мишка' за разговорното значение 'петно по тялото, белег', *jęzor, ozór* 'език на животно' с разговорно значение 'човешки език' и др.¹⁰⁾

Друга група метафорични названия представляват *фитометафори*. Те са възникнали чрез пренос на названия на растителни видове върху различни части на човешкото тяло, като този пренос се е извършил въз основа на сходство по някой признак, в случая предимно по форма и съдържание. Най-често като изходна база за метафора участват названията на растителни видове, които се отличават с големи размери, закръгленост, но също и празнота. Такива са например лексемите: за 'глава' бълг. *кратуна, тиква*, пол. *dynia* 'тиква', *arbuz* 'диня', *makówka* 'плодът на растението мак'; за 'големи женски гърди' бълг. *дини, пъпеши*, пол. *arbuzy* 'дини', *dynie* 'тикви', *mielony* 'пъпеши'; за 'коса проскубана, избеляла' бълг. *метла*; за 'нос' пол. *truskawa* (увел. < *truskawka*) 'ягода'; за 'ръце,

длани' пол. *badyle* 'изсъхнали, слаби клончета, стъбла', *gałęzie* 'клони'; за 'дебел крак' пол. *kłoc* 'дебел пън от отрязано дърво'; 'слаб крак' *patyk* 'клечка'.

Голяма група представляват също *културно мотивираните метафори*. Тяхна изходна база са названията на предмети, обекти, явления, които съдържат оценка, най-често негативна, отразяваща господстващите в дадено общество ценности и виждания относно фрагменти от заобикалящата действителност (т.нар. *cultural common ground*, Van Dijk, 2003: 9). Към тези лексеми принадлежат наименованията на някои предмети от бита, уреди и инструменти с помощна функция или за извършване на „мръсна“ работа, названията на професии, смятани за непрестижни или несериозни, на отпадъчни продукти, на явления, смятани за отрицателни или излизащи от обществената норма, и др.¹¹⁾ Някои от тези лексикални единици са се превърнали в източник на метафоризация при назоваването на части от човешкото тяло в българския и в полския език.

Названията на предмети от бита, за които е характерен някой от признаците 'голям размер', 'заобленост, закръгленост', 'празна вътрешност' или съвкупност от тези признаци, са в основата на метафоричен пренос и в двата езика, напр.: за 'глава' бълг. *чутура, кофа, канче*; пол. *bania* 'ламаринен съд с дръжка за пренасяне или съхранение на течности', *garnek* 'тенджер', *globus* 'глобус', *palnik* 'част от газова кухненска печка, където гори газта'; прибор за предизвикване на пламък, запалка'. В полския език названия от този тип се използват също за изразяване на значението 'лице' пол. *micha* (увел. < *misa, miska*) 'дълбок съд, голяма чиния, леген' и 'корем' пол. *bęben* 'тъпан, барабан'.

Примери за културно мотивирани метафори в българския език са лексеми, означаващи предмети с помощна функция и с характерен изглед като *пергел* и *мотовили* за 'голям крак', както и *лапатар* (< *лопатар* < *лопата*) за 'голямо стъпало', както и метафората с изразителна отрицателна конотация *плювалник* за 'уста', базирана върху названието на предмет с „мръсна“ функция. Характерни за българския език са лексемите за 'глава' *куфалница* и *куфарица*, възникнали въз основа на метафоричния пренос *кухина* – *човешка глава*. В полския език няколко названия за части на човешкото тяло са възникнали въз основа на пренос на названия на градински инструменти, напр. за 'длан, длани' *graba, grabie* 'гребло', *widły* 'вила'. Сярко изразен културен характер в полския език е лексемата за 'лице' *maska* < *maska* 'нещо за прикриване на самоличността; двуличност', бълг. *маска*, както и двете лексеми за 'крак' *kulas* (< *kuleć* 'куцам') и *proteza* 'протеза', асоцииращи човешкия крайник с понижена дееспособност, с немощност.

И в двата езика се срещат няколко метафори, осъществени въз основа на пренос на названия на предмети, които по принцип не съдържат негативна оценка или конотация, но са употребени шеговито, напр. бълг. *млекоцентрала*, пол. *mleczarnia* 'предприятие за производство на мляко' и *balony* 'балони' за 'големи женски гърди'. В рамките на това значение пример за шеговит метафоричен пренос представят също полските разговорни лексеми *bufory* 'бу-

фер на вагона на влак, мн. ч.' и *zderzaki* 'броя (предна и задна) на автомобил, мн. ч.', където е налице асоциация между функцията 'омекотяване' на базовия предмет и признаците 'голям размер' и 'мекост' на назовавания обект.

И в двата езика може да се забележи присъствието на група названия от чужд произход, като в географско отношение се забелязва специфика по отношение на източника на заемките. За българския език такъв източник са гръцкият и турският език (турският също и като посредник за арабски и персийски думи), което е съвсем разбираемо, като се има предвид, че лексиката от тези езици (особено ориенталната) в българския език служи като основно средство за стилно снижаване и постигане на разговорност в речта (see also Videnov, 1990: 436; Krumova-Tsvetkova, 2013: 151; Stamenov, 2011: 159 – 160). В полския език подобна функция изпълняват заемките от немски език, както и тези от източнославянските езици (напр. руски, украински). В двата езика се срещат също отделни примери на заемане и от други езици, например от италиански, английски или идиш. Трябва да се уточни, че от всички чуждици само отделни (няколко) лексеми и в двата езика могат да се приемат за същински заемки – тези, които в езика източник също означават част на човешкото тяло или са с много близка семантика. Такива лексеми в българския език са: *баджак* < тур. *bacak* 'крак', *джигер* < перс. през тур. *ciğer* 'дроб'; *сурат* < араб. *surat* 'лице'; *перчем* < перс. през тур. *perçem* 'кичур коса отпред на челото'; *чене* < тур. *çene* 'челюст'; *шкембе* < перс. *shkembe*, 'корем'; *мупра* < ит. *mutria* през гр. *μοῦτρα* 'лице, израз на лицето, физиономия', *кокал* < гр. *κόκκαλο(v)* 'кост'. В полския език като същински заемки за назоваване на части на тяло могат да се посочат: *baška* < рус. *башка*; *japa* < възм. от нем. *jappen* 'хващам с уста'; *flaki* < нем. *vlēc, vlēcke* 'нарязани вътрешности'; *facjata* < ит. *facciata* 'лице'; *kiepeła* < *jidysz kiepele* 'глава, разум, оправност'.

Останалите лексеми от чужд произход в двата езика могат да се определят като несъщински или посредствени заемки по отношение на разглежданата група названия, защото в езика източник тяхната семантика не се отнася до части на човешкото тяло, а в езика приемник по пътя на вторична номинация (метафора или метонимия) са възникнали нови значения. В българския език такива са ориентализми като *зурла* 'уста', *тулум* < тур. *tulum* 'корем', *кубе* 'глава без коса', *кофа* 'глава', *масур* 'къдрица', *чатал* 'слабини'; лексемата от гръцки произход *калипсо* 'вид фризура', също така *морда* 'лице, уста' (рус.), *фасада* 'лице' (фр.), *канче* 'глава' (нем.) и др. В полския език като посредствени заемки могат да се определят лексеми от немски произход като *farba* 'кръв' (нем. *farben*), *kaldun* 'корем' (нем. *kaldüne*), *kloc* 'крак' (нем. *kloz*), *szopa* 'коса разхвърляна, разрошена' (нем. *schopf(e)*), някои названия от източнославянски (руски и украински) произход като *morda*, гулю (рус. *морда, рыло*) 'лице, уста', *kulfon* 'нос' (укр. *кулхан*), *kuper* 'седалище' (изт. прсл. **kurǵ*), *ozór* 'език'¹²⁾, също така *želboy* 'коса, вид фризура' (англ.), *irokez* 'фризура пънк' (индиански) и др.¹³⁾ Поради двойствената си природа посредствените заемки са взети

предвид също и при описанието на вторичната номинация като начин за образуване на разговорни названия за части на тялото в двата езика.

При изследваните названия се наблюдават също и примери за вътрешно-езиково заемане, например на образуване на разговорни лексеми чрез използване на съществуващи в диалектите на двата езика лексеми. За българския език могат да се посочат думи като *чутура* и *куфарица* за 'глава', *джука*, *джуна* 'устна', *гръцмул* за 'гърло', *клювка* за 'нос', *бозка*, *нянка* за 'женска гръд' и др., за полския език – *bebech*, *bandzioch* 'корем, обикн. голям', *kinol* 'нос, обикн. голям', *giczal/giczol* 'крак', *gnat* 'кост', *rzyć* 'задна, седалищна част' и др.

В рамките на изследваните лексикални единици словообразуването, като номинационен похват за образуване на разговорни лексеми, присъства в ограничена степен. В установените случаи се наблюдава преди всичко деривация чрез суфиксация. Вземайки предвид основните принципи на словообразователния анализ (вж. напр. Maldzjieva, 2009: 14), а също така същността на езиковите единици, които тук ни интересуват, може да се говори само за отделни случаи, в които изключително благодарение на деривация се е образувала разговорна лексема със значение 'част на човешкото тяло'. Такъв е случаят например с лексемата *крачун* 'голям крак', която е производна от стилистично неутралната лексема *крак*, също така *дояк* 'женска гръд' < *доя*. В повечето случаи деривацията е допълнителен номинационен похват за разширяване на гнездото на някоя от образувалите се вече чрез семантичен пренос или чрез заемане разговорна лексема, напр. чрез умалителни форми, както е при лексемите *бърничка* 'малка бърна, устничка' < *бърна* 'устна на човек, обикн. дебела, издута', *мордичка* умал. < *морда* 'лице на човек', *кокалче* 'глезен на крака' < *кокал* 'кост', и др.¹⁴⁾ От диахронна гледна точка за деривати като горните могат да се приемат също лексеми като *дупе* < прсл. **dupa* 'вдлъбнатина', *тумбак* 'корем' < *тумба* 'земно възвишение' (гр. τοῦμτα),¹⁵⁾ *куфалница* 'глава' < гр. κουφάλα 'кухина', и др.

В полския език възможностите на словообразуването като номинационен похват названията за части на тялото са използвани сравнително по-широко. Тук се забелязват няколко случая на лексикални новообразувания от типа *nomina instrumenti* с помощта на суфиксите *-aczka*, *-alka*, *-awka*, напр. за 'уста' *jadaczka* < *jadać* 'ям' и *klapaczka* < *klapać* 'рязко отварям и затварям устата, тракам'¹⁶⁾, за 'очи' *patrzalki* < *patrzeć* 'гледам', за 'нос (голям)' *kichawa* увел. < *kichawka* < *kichać* 'кихам'. Също така в полския език в много по-голяма степен са използвани, в рамките на изследваната група названия и въобще в речта, увеличителните, умалителните и гальовните названия, образувани с разнотипни суфикси,¹⁷⁾ например за образуване на *nomina augmentativa*: *-chal* (*nochal* 'голям нос' < *nos*), *-cha* (*macha* 'лице' < *maska*, *chacha* 'голяма глава' < *czaszka*), *-a* (*bania* 'голяма глава' < *bańka*, *kopara* 'голяма уста' < *koparka*), *-as* (*dupas* < *dupa*), *-sko* (*dupsko* 'задна, седалищна част с големи размери' < *dupa*, *łapsko* < *łapa* 'длан, ръка с големи размери'), *-yna* (*łepetyna* < *łepeta* < *łeb*);

nomina deminutiva: **-ek** (*zadek* < *zad*, *tylek* < *tył*, *dzióbek* < *dziób*), **-cia** (*dupcia* 'дупе, дупенце' < *dupa*) и др.¹⁸⁾; *nomina hypocoristica*: **-ula** (*grabula* 'длан' < *graba*). Също така се наблюдават разговорни названия от друг тип, напр. от типа *nomina attributiva impersonalia* образувани със суфикса **-al** (*dupa* < *dupal*), *nomina loci* със суфикс **-ownica** (*mózgownica* 'мозък, глава' < *mózg*) и др.

Представеният тук анализ показва, че разговорните названия за части на човешкото тяло в българския и в полския език са интересен изследователски обект, който в голяма степен представя чертите на цялата разговорна лексика в двата езика. Както се вижда, в областта на номинационните похвати преобладават приликите, но се забелязват и някои интересни различия, които са основа за разнопосочни интерпретации. Тези различия могат да се открият в рамките на всеки от използваните начини за образуване на разговорните лексеми. Така например в областта на метафоризацията, която е основният номинационен похват, се забелязват национални специфики във връзка със зоометафорите и културно мотивираните метафори. По-големи различия се забелязват при заемането от чужди езици, специално по отношение на източниците на заемане, което, с оглед на конкретните исторически, културни и географски условия, е съвсем естествено. Забележими различия между двата езика се наблюдават също и при словообразуването, като в полския език този номинационен похват е използван в по-широка степен – както като основно, така и като помощно средство за номинация. Като цяло, получените от това изследване резултати показват, че предприемането на подобни съпоставителни проучвания по отношение и на други тематични групи разговорни лексеми би било едно перспективно начинание от важно теоретично и практическо значение.

Приложение

Таблица. Раговорни лексеми за части на човешкото тяло
в българския и в полския език

Значение	Български език	Полски език
'глава'	чутура, кратуна, тиква, куфалница, куфарица, кофа, канче	<i>bania, baniak, bańka, baśka; czaszka, czacha, mózgownica, łeb, łepetyna, czajnik, garnek, globus; arbuz, dynia, makówka, caban, palnik, kiepeła, pała</i>
– 'глава без коса или бръсната'	кубе	<i>glaca, placek</i>
'лице, уста'	морда, мордичка, мутра, муцуна, очи, фасада, сурат, човка	<i>buzia, facjata, gęba, japa, micha, morda, para, pysk, macha, maska</i>

'уста'	зурла, плювалник	<i>dziób, dzióbek, jadaczka, kłapaczka, kopara, paszcza, ryj, ryło</i>
'уствна'	бърна, бърничка, джука, джуна	
'зъби, челюст'	чейне	<i>kłapacze, kły, kłapaczka, szczena</i>
'очи'	зъркели, белтък, фарове	<i>gały, patrzalki, ślepie, teleskopy</i>
'уши – големи, щръкнали'	пеленгатори	<i>radary</i>
'нос'		<i>kichawa, niuch, kluk</i>
- дълъг, крив, неудобен	клюн, клювка	<i>kinol, kulfon, nochal, truskawa</i>
'гърло, гръклян, врат '	гръцмуп	
'дроб'	джигер	
'бедро'	бут, кълка, баджак	
'крак '	крачун, пергел(и), мотовилки	<i>giczal/giczol (y), gira (y), kulas(y), proteza;</i>
– крак дебел, мощен		<i>kloc(e), kulfon</i>
– крака криви		<i>iksy</i>
– крака тънки, слаби		<i>patyki</i>
'стъпало'	лапатарии, лопатарии	<i>kopyto, pletwy</i>
'кост, става, глезен'	кокал, кокалче	<i>gnat(y)</i>
'задна, седалищна част'	задник, задница, дупе, гъз, дирник, трътка	<i>dupa, dupsko, dupal, dupas, dupcia, dupka, kuper, pupa, rzyć, siedzenie, sraka, tyłek, zadek, zad, dusza, kufer</i>
'ръка, длан'	лапа	<i>graba, grabie, grabula, łapa, łapka, łapsko, rąsia; badyle, gałęzie, proteza, widły</i>
'коса'		
– остра, твърда	четина, праз	
– 'къдрица'	билидъвче, масур	
– права и равно подстригана	калипсо	
– подредена и фиксирана с гел мъжки тип прическа		<i>želboy, igielka, rusztowanie, na zapalki</i>
– 'проскубана, избеляла от изрусяване'	метла	
– 'кичур коса, която обикн. се спуска отпред на челото'	перчем	
– 'кичур коса на момиченце, вързана с панделка така, че да сгърчи нагоре'	кукуругу	<i>kukuryki</i>

– 'начин на подстригване, прическа'	<i>подстрижка</i>	
– дълга, разрошена, заплетена		<i>kudły, pióra</i>
– мръсна, сплъстена, залепена		<i>klaki</i>
– сплъстена, стърчаща в безпорядък		<i>kukuryki, szopa</i>
– оставена на ръба на главата на пънк	<i>гребен</i>	<i>irokez</i>
'женски гърди'	<i>бозка, нянка, цица, очи</i>	<i>cyc/cyce, cycek/cycki, cyczuch/cyczuchy, uszy, zderzaki; bułki, dydek, nabiął, oczy</i>
– големи женски гърди	<i>млекоцентрала, цомби, млекокопи, дояци, дини, пъпеши</i>	<i>banie, bufory, dynie, mleczarnia; arbuzy, balony, kamloty, mielony</i>
– малки женски гърди		<i>piegi</i>
'корем'	<i>тумбак, тулум, търбух, шкембе</i>	<i>bandzioch, bebecz, bebzon, bęben, kałdun, maciek, samara</i>
– части от храносмилателния тракт в корема, черва	<i>дреболии, джарджанаци?</i>	<i>bebeczy, flak(i), kicha, kiszka(i)</i>
'междукрачие, слабини'	<i>чатал</i>	
'човешка кръв'		<i>farba, jucha</i>
'гръб, плещи'	<i>гърбина (голям, здрав)</i>	<i>garb, plery</i>
'гръден кош - добре развит, обикн. мъжки'		<i>klata</i>
'език'		<i>ozór, jęzor</i>
'сърце'		<i>pompka</i>
'белег под формата на тъмно петно на тялото'		<i>myszka</i>
'гънки мазнини под кожата'		<i>sadło, sadelko</i>

БЕЛЕЖКИ

1. Библиография по въпроса вж. Likomanova, 1998; също Sotirov (2020).
2. Срв. дефинициите за разговорен стил в българската и в полската научна литература: 1) „Битово-разговорният стил е с централно място в системата от функционални стилове, доколкото той е функционална разновидност (устна и писмена) на българския език, обслужваща най-обширната сфера на езиковото общуване [...]“ (Krumova-Tsvetkova et al., 2013: 680); 2). „Този стил (разговорният – бел. м., П. С.) заема централно място в системата на езиковите стилове [...] Доминацията на разговорния стил над останалите

се основава [...] преди всичко на това, че съдържа ресурс от основни форми и смисли и укрепва елементарните структури на мисленето и на възприемането на света, свързани с елементарните потребности на човека в елементарната екзистенциална ситуация (преводът мой, П. С.) (Bartmiński, 2001: 116).

3. На този проблем е обръщала внимание например полската българистка и преводачка Ханна Карпинска (Karpińska, 2014).
4. Опит за запълване на тази празнина са някои публикации от последните години (напр. Sotirov, 2012; 2013; Sotirov et al., 2011 – 2013).
5. Частично по темата за названията на частите на тялото в българския език, но в съпоставка с немския език, се е занимавала М. Димитрова (вж. Dimitrova, 2018).
6. Пълен списък на източниците вж. в библиографията.
7. Вж. таблицата в края.
8. Терминът е на полската лингвистка Рената Гжегорчикова, която говори за *отразяващи, създаващи и интерпретиращи* действителността компоненти в семантичната структура на думата (Grzegorzczukowa, 1999: 44).
9. Лексемата *kaldun* за 'голям корем' в полския език също има „животински“ произход, но вторичното ѝ значение е резултат на метонимия (< нем. *kaldüne* 'животински вътрешности, субпродукти, ястие от тях').
10. Последният пример показва една от характерните българско-полски лексикално-семантични асиметрии. В съвременния полски език са се запазили две отделни лексеми за 'език на животно' и 'човеки език': *ozór* и *język*. Това е позволило в полския език да се появи и съответната зоометафора. Тази ситуация обаче е източник на възможни преводачески несполуки и комуникативни недоразумения (напр. *волски език* да се преведе като *język wołowy* вместо правилното *ozór wołowy*).
11. За същността на културно мотивираните метафори по-подробно вж. Tokarski, 1999.
12. Във връзка с *jęzor* < *język* 'език' с преглас *ję-o* под източнославянско влияние (WSJP).
13. Информацията за произхода на думите е взета от електронните издания *Речник на българския език* (RBE BAN) и *Wielki słownik języka polskiego* (WSJP).
14. Тук няма да се спираме на широко дискутираната същност на умалителните форми на съществителните имена от семантична и прагматична гледна точка (по въпроса вж. напр. Avramova, 2016).
15. От синхронна гледна точка лексемите *дупе* и *тумбак* се приемат за непроизводни (СРСБКЕ 1999: 117, 348).
16. Във връзка с *psl.* **klarati* 'удрям с отглас, чукам, тракам' (вж. бълг. *клепам, клепало*).

17. За по-различния начин на функциониране на деминутивите в някои славянски езици като руски, украински, чешки и полски в сравнение с българския език (напр. наличие на по-висока степен на лексикализиране) вж. също Легурска & Бечева 2005.
18. Тук може да се спомене и лексемата за 'ръка, длан' с умалително-гальовно значение *gasia* < *gączka*, при която обаче деривацията не е от чисто морфологичен тип (вж. Maldjieva, 2009: 16).

ИЗТОЧНИЦИ

- РБЕ – БАН: *Речник на българския език*, София: БАН (електронно издание: <https://ibl.bas.bg/rbe/>, 30.06.2020)
- РБЖ (2001): Армянов, Г. *Речник на българския жаргон*, София: Фигура.
- РНДБЕ (2020): Пернишка, Е., Д. Благоева, С. Колковска, *Речник на новите думи в българския език*. София: Наука и изкуство.
- СРСБКЕ (1999): *Словообразователен речник на съвременния книжовен български език*. Под ред. на Й. Пенчев. София: Проф. Марина Дринов.
- Електронен каталог на жаргонни изрази *БГЖАРГОН.com*, <https://www.bgjargon.com/>, 30.06.2020

ЛИТЕРАТУРА

- Аврамова, Цв. (2016). Деминутивите като речникови единици. *Лексикографията в началото на XXI век*. София: Проф. Марин Дринов. с. 89 – 97.
- Благоева, Д. (2016). Словообразователни иновации в българския и полския език (неологизми, образувани чрез блендинг) *Българският език и ние. Сборник статии в чест на 65-годишнината на доц. д-р Руси Русев*. Съст. Е. Недкова, Я. Пометкова. Русе: Ангел Кънчев, с. 86 – 96.
- Виденов, М. (1990). *Съвременната българска градска езикова ситуация*. София: Св. Климент Охридски.
- Виденов, М. (1997). *Езикът и общественото мнение*. София: Проф. М. Дринов.
- Виденов, М. (2000). *Увод в социолингвистиката*. София: Делфи.
- Виденов, М., М. Банчева, П. Сотиров & А. Ангелов (1996). *Социолингвистиката и ученическата реч*. София: Св. Климент Охридски.
- Гудавичюс, А. (2004). Аксиологическа ценност на метафори. *Etnolingwistyka* 16, s. 191 – 199.
- Гугуланова, Ив. (2009). Фрагменти от българската и полската езикова картина на боленостното състояние на човека. *Научни трудове – Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“*. Филология. Т. 47, кн. 1, сб. Б, с. 51 – 57.

- Димитрова, М. (2018). Словообразователна активност и семантични особености на названията на частите на човешкото тяло в немския и българския език (въз основа на „Kopf“, „Naupf“, „глава“), *Българска реч*, 1, с. 56 – 71.
- Колковска, С. & Д. Благоева (2016). Вариантност при новата лексика в българския и полския език. *Известия на Института за български език „Проф. Л. Андрейчин“*, 29, с. 167 – 195.
- Крумова-Цветкова, Л., Д. Благоева, С. Колковска, Е. Пернишка & М. Божилова (2013). *Българска лексикология, т. 1*. София: Проф. М. Дринов.
- Легурска, П. & Бечева, Н. (2005). Проблеми на семантиката на диминутивите в руския, сръбския и българския език и представянето ѝ в двуезичен речник (върху материал от тематичната група названия за части на тялото). *Електронно списание LiterNet*, 08.11.2005, № 11 (72) <http://litenet.bg/publish5/nbecheva/deminutivite.htm>, 30.06.2020
- Ликоманова, И. (1998). *Избрана библиография на изследвания върху разговорната реч в полския, чешкия, сръбския и българския език*. В. Търново: Св. св. Кирил и Методий.
- Попова, К. (2009). Образът на дървото в българската и полската езикова картина на света. *Научни трудове – Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“*. Филология. Т. 47, кн. 1, сб. А, с. 133 – 146.
- Сотиров, П. (2012). Българската и полската картина на света, отразени в разговорната оценъчна лексика. *Slavica XLI, Annales Instituti Slavici Universitatis Debreceniensis*. Debrecen: KLTE, old. 113 – 128.
- Сотиров, П. (2013). Източници за българската разговорна метафорична лексика (в сравнение с полския език). *Традиции, посоки, предизвикателства*. Съст. Е. Иванова. Смолян: ПУ „Паисий Хилендарски“, с. 32 – 41.
- Сотиров, П. (2020). За някои българо-полски паралели в областта на разговорната лексика. *Известия на Института за български език „Проф. Л. Андрейчин“*, 33 (под печат).
- Стаменов, М. (2011). *Съдбата на турцизмите в българския език и българската култура*. София: Изток – Запад.
- Станчева, Ж. (2017). Болестите и техните названия в българската и полската езикова картина на света: термини с профил патологично образуване и изменение. *Език и литература*, 1/2, с. 237 – 246.

REFERENCES

- Avramova, Ts. (2016). *Deminutivite kao rechnikovi jedinici. Leksikografijata v nachaloto na XXI vek*. Sofia: Marin Drinov, pp. 89 – 97.

- Bartmiński, J. (2001). Styl potoczny. *Współczesny język polski*. Red. J. Bartmiński. Lublin: UMCS, pp. 115 – 134.
- Blagoeva, D. (2016). Slovoobrazovatelni inovacii v balgarskiya i polskiya ezik (neologizmi, obrazuvani chrez blending). *Balgarskiyat ezik i nie*. Sast. E. Nedkova, Y. Pometkova. Ruse: Angel Kanchev, pp. 86 – 96.
- van Dijk, T. A. (2003). Dyskurs polityczny i ideologia. *Etnolingwistyka* 15, Lublin, s. 7–28.
- Dimitrova, M. (2018). Slovoobrazovatelna aktivnost i semantichni osobenosti na nazvaniyata na chastite na choveshkoto tyalo (vyz osnova na “Kopf”, “Haupt” 'glava'). *Balgarska rech*, 1, pp. 56 – 71.
- Grzegorzczukowa, R. (1999). Pojęcie językowego obrazu świata. *Językowy obraz świata*. J. Bartmiński (red.). Lublin: UMCS, s. 39 – 46.
- Gudavichyus', A. (2004). Aksiologicheslaya cennost' metaforay. *Etnolingwistyka* 16, s. 191 – 199.
- Gugulanova, Iv. (2009). Fragmenti ot balgarskata i polskata ezikova kartina na bolestnoto sastoyanie na choveka [Fragments from the Bulgarian and Polish language picture of the disease state of man]. *Nauchni trudove – Plovdivski universitet "Paisiy Hilendarski". Filologia*. T. 47, kn. 1, sb. B, pp. 51 – 57.
- Karpińska, H. (2014). Fałszywi przyjaciele tłumacza i jego wierni wrogowie w praktyce bułgarsko-polskich tłumaczeń literackich. *Przekłady literatur słowiańskich*, 5, s. 257 – 271.
- Krzeszowski T. (1997). *Angels and Devils in Heli: Elements of Axiology in Semantics*. Warszawa: Energeia
- Kolkovska S. & Blagoeva, D. (2016). Variantnost pri novata leksika v balgarskiya i polskiya ezik. *Izvestiya na Instituta za balgarski ezik “Prof. L. Andreychin”*, 29, pp. 167 – 195.
- Krumova-Tsvetkova, L., Blagoeva, D., Kolkovska, S., Pernishka, E. & Bozhilova, M. (2013). *Balgarska leksikologia*, vol. 1. Sofia: Marin Drinov.
- Lakoff, G. & Johnson, M. (1988). *Metafory w naszym życiu*. Przełożył i wstępem opatrzył T. P. Krzeszowski. Warszawa.
- Legurska, P. & Becheva, N. (2005). Problemi na semantikata na diminutivite v ruskiya, srabskiya i balgarskiya ezik i predstavanyeto j v dvuezichen rechnik. *LiterNet*, 08.11.2005, № 11 (72) <http://liternet.bg/publish5/nbecheva/deminutivite.htm>, 30.06.2020
- Likomanova, I. (1998). *Izbrana bibliografiya na izsledvaniya varhu razgovornata rech v polskiya, cheshkiya, srabskiya i balgarskiya ezik*. V. Tarnovo: Sv. sv. Kiril i Metodiy.
- Maldjieva, V. (2009). *Gramatyka konfrontatywna bułgarsko-polska*, t. 9: *Słowotwórstwo*, Warszawa: Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy.

- Popova, K. (2009). Obrazat na darvoto v balgarskata i polskata ezikova kartina na sveta. *Nauchni trudove – Plovdivski universitet “Paisiy Hilendarski”*. Filologiya. T. 47, kn. 1, sb. A, pp. 133 – 146.
- Satoła-Staśkowiak, J. (2015). *Najmłodsza leksyka polska i bułgarska*. Warszawa: Instytut Slawistyki PAN: Fundacja Slawistyczna.
- Sotirov, P. (2012). Balgarskata i polskata kartina na sveta, otrazeni v razgovornata ocenachna leksika [On Bulgarian and Polish linguistic worldview depicted in colloquial evaluative vocabulary]. *Slavica XLI, Annales Instituti Slavici Universitatis Debreceniensis*. Debrecen: KLTE, pp. 113 – 128.
- Sotirov, P. (2013). Iztochnici za balgarskata razgovorna metaforichna leksika (v sravnenie s polskiya ezik) [Sources for Bulgarian Conversational Metaphorical Vocabulary (Compared to Polish)]. *Tradicii, posoki, predizvikatelstva*. Sast. E. Ivanova. Smolyan: PU “Paisiy Hilendarski”, pp. 32 – 41.
- Sotirov, P. (2020). On some Bulgarian-Polish parallels in the field of colloquial lexis. *Izvestiya na Instituta za balgarski ezik “Prof. L. Andreychin”*, 33 (in print).
- Sotirov, P., M. Mostowska, A. Mokrzycka (2011 – 2013). *Bułgarsko – polski słownik leksyki potocznej*. T. 1 – 2. Lublin: UMCS.
- Stamenov, M. (2011). *Sadbata na turcizmite v balgarskiya ezik i balgarskata kultura*. Sofia: Iztok – Zapad.
- Stancheva, Zh. (2017). Bolestite i tehните nazvaniya v balgarskata i polskata ezikova kartina na sveta: termini s profil patologichno obrazuvanie i izmenenie. *Ezik i literatura*, 1/2, pp. 237 – 246.
- Tokarski, R. (1991). Wartościowane człowieka w metaforach językowych. *Pamiętnik literacki* 82/1, s. 144 – 157.
- Tokarski, R. (1999). *Językowy obraz świata w metaforach potocznych. Językowy obraz świata*. J. Bartmiński (red.). Lublin: UMCS, s. 65 – 81.
- Videnov, M. (1990). *Syvremennata bulgarska gradska ezikova situaciya*. Sofia: St. Kliment Ohridski.
- Videnov, M. (1997). *Ezikat i obshtestvenoto mnenie*. Sofia: Marin Drinov.
- Videnov, M. (2000). *Uvod v sociolingvistikata*. Sofia: Delfi
- Videnov, M., Bancheva, M., Sotirov, P. & Angelov, A. (1996). *Sociolinvistikata i uchenicheskata rech*. Sofia: St. Kliment Ohridski.

SOURCES

- BPSLP (2011 – 2013): Sotirov, P., M. Mostowska, A. Mokrzycka. *Bułgarsko-polski słownik leksyki potocznej*. Lublin: UMCS.
- RBE BAN: *Rechnik na balgarskiya ezik* [Bulgarian language dictionary]. Sofia: BAN, <http://ibl.bas.bg/rbe/>, 30.06.2020

- Electronic catalog of jargon tokens BGJARGON.com, <https://www.bgjargon.com/> 30.06.2020
- RBZH (2001): Armyanov, G. *Rechnik na balgarskiya zhargon* [Dictionary of Bulgarian jargon]. Sofia: Figura.
- RNDBE (2010). Pernishka, E., D. Blagoeva & S. Kolkovska. *Rechnik na novite dumi v balgarskiya ezik* [Dictionary of New Words in Bulgarian]. Sofia: Nauka i izkustvo.
- SRSKBY (1999): *Slovoobrazovatelyen rechnik na savremenniya knizhoven balgarski ezik*. Penchev. Y. (ed.). Sofia: Marin Drinov Academic Publishing Hous.
- SPP (1996): Anusiewicz, J. & J. Skawiński, *Słownik polszczyzny potocznej*. Warszawa – Wrocław: PWN.
- SPP (2006): Czeszewski, M. *Słownik polszczyzny potocznej*. Warszawa: PWN.
- WSJP: *Wielki słownik języka polskiego*. Instytut języka polskiego Polskiej akademii Nauk, <https://wsjp.pl/index.php?pwh=0>, 30.06.2020.

COLLOQUIAL VOCABULARY FOR PARTS OF THE HUMAN BODY IN BULGARIAN AND POLISH

Abstract. The object of research is the colloquial vocabulary in Bulgarian and Polish from the thematic area 'parts of the human body'. The aim is to consider in a comparative plan the main nomination techniques for the formation of language units in both languages. The language material consists of colloquial tokens, extracted from Bulgarian and Polish lexicographical sources, catalogs and from the real language practice. It turns out that the main means of nomination in both languages is the secondary nomination. There are also quite a few borrowings from foreign languages. Word formation is also used, primarily as an aid. The analysis reveals significant similarities, but also interesting differences between the two languages in the study area.

Keywords: Bulgarian language; Polish language; colloquial vocabulary; body parts

✉ **Prof. Petar Sotirov, DSc.**

ORCID iD: 0000-0003-4082-4592

Department of Slavonic Linguistics

Faculty of Humanities

Maria Curie-Skłodowska University in Lublin

Pl. Maria Curie-Skłodowska 4a

20-031 Lublin, Poland

E-mail: petar.sotirov@umcs.pl; sotirov@gmail.com